

Яцишин О. Аналіз професійної спрямованості абітурієнтів торговельно-економічного вузу / О. Яцишин // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. – Випуск 3. – Вінниця: ВАТ “Віноблдрукарня”, 2000. – С. 138-142.

Аналіз професійної спрямованості абітурієнтів торговельно-економічного вузу.

О.Яцишин

Навчальна діяльність студентів спонукається системою мотивів та цілей, які знаходяться у складному взаємозв'язку. Разом із ситуативними мотивами, які є безпосередніми спонуками діяльності, важливу роль відіграють мотиви, пов'язані із спрямованістю студентів у майбутнє [1]. Сукупність такого роду стимулів складає мотиваційно-цільову основу навчання. В.О.Якунін називає наступні рівні цієї системи:

1. Професійна спрямованість.
2. Навчальна мотивація.
3. Ставлення студентів до навчальних дисциплін [5].

Слід зазначити, що процес формування мотиваційно-цільової основи навчання відбувається не тільки згори до низу, але й навпаки, тобто нижчі рівні мотивації можуть впливати на вищі. Визнаючи наявність складних взаємозв'язків між різними рівнями й формами мотиваційно-цільової основи навчання, необхідно визнати, що професійна спрямованість студентів є провідною та інтегральною формою в її структурі. Оскільки кінцевою метою навчання у вищій школі є професійна підготовка, то ставлення студентів до своєї майбутньої професії в значній мірі визначатиме їх ставлення до навчання взагалі та до окремих дисциплін зокрема.

Професійна спрямованість є найбільш узагальненою формою ставлення людини до професії і визначається як інтерес до професії та схильність нею займатися. Поняття “спрямованість” включає в себе уявлення про кінцеву мету;

мотиви, що спонукають до діяльності; емоційне ставлення до цієї діяльності, задоволення від неї [3].

В своїй роботі ми ставили за мету дослідити ступінь сформованості професійної спрямованості абітурієнтів і студентів молодших курсів торговельно-економічного вищого навчального закладу. Аналіз цієї проблеми вимагає вирішення ряду взаємопов'язаних питань, основними з яких, на наш погляд, є наступні: якими шляхами здійснюється професійне самовизначення молоді? Якими є основні мотиви вступу до торговельно-економічного інституту? Яким є мотиваційне забезпечення навчальної діяльності студентів з різним ціннісним ставленням до професії?

Професійний розвиток студентів у вузі в значній мірі визначається більш ранніми формами вибіркового ставлення до професії. Такою первинною активною формою вибіркового ставлення до професії слід визнати процес формування в шкільні роки професійних планів, вибір школярами професії та мотиви, що стоять за цим. Слід визнати, що профорієнтація учнів загальноосвітніх шкіл на сучасному етапі все ще не досягає своїх головних цілей – формування в школярів професійного самовизначення, яке відповідає індивідуальним особливостям кожної особистості і запитам суспільства в кадрах вищої кваліфікації.

За даними В.І.Журавльова, професійні плани (цілі) в школярів є складними за своїм складом і динамікою. В них виявлено наявність ідеальних, реальних і резервних проектів [2].

Дослідження, проведені серед абітурієнтів торговельно-економічного інституту (у дослідженні брало участь 326 абітурієнтів), свідчать, що такими ідеальними проектами для них є вступ до престижних столичних вищих навчальних закладів; реальними – вступ до місцевого вищого навчального закладу; резервними – вступ до навчального закладу, іспити в якому проводитимуться пізніше, вступ на спеціальність з меншим конкурсом або зарахування на курси для підготовки до повторних іспитів через рік. Звертає на себе увагу те, що вступники на торговельно-економічні спеціальності серед ідеальних та резервних проектів називають навчання у вищих навчальних

зкладах різного профілю освіти: економічний, медичний, юридичний, педагогічний, військовий. В той же час кількість абітурієнтів, які в разі провалу готові до повторної спроби вступу до даного вузу через рік, або таких, що вже вдруге складають іспити на ту ж саму спеціальність, є незначною. Це дозволяє зробити висновок, що в певній частині абітурієнтів процес професійного самовизначення не завершився.

Подібний висновок підтверджується анкетними даними, в яких 48% респондентів визнали, що на час закінчення школи так остаточно не визначились з професійними планами на майбутнє. Для цієї категорії випускників (умовно назовемо її категорією А) однаково привабливими є перспективи вивчати економіку, медицину, юридичні науки, іноземні мови і т.і. Час прийняття ними остаточного рішення (за декілька тижнів або навіть днів до вступних іспитів) засвідчує, що до останнього моменту відбувається складний процес вибору. Яскравим прикладом наявності внутрішньої боротьби інтересів є виявлений нами факт: одна з абітурієнток протягом 2 років відвідувала спеціалізовані курси менеджерів і одночасно не полишала ідеї вступу до медуніверситету. Подібні дані свідчать про наявність у багатьох молодих людей внутрішніх особистісно-психологічних протиріч, пов'язаних з їх професійним самовизначенням: між їх нахилами, здібностями і вимогами професії; усвідомленням рівня свого суспільного розвитку і перспективами менш кваліфікованої роботи; їх запитами та реальними можливостями заповнення вакантних місць; нахилами і уявленнями про престиж професії та інше.

До категорії Б віднесемо молодих людей, чиї професійні плани формувалися в шкільний період. Дослідження показують, що приблизно 12% вступників до торговельно-економічного інституту протягом тривалого часу (рік, декілька років) цілеспрямовано готувалися до іспитів саме в даний вуз на заздальгідь обрану спеціальність. Ще 29% респондентів відзначили, що задовго до закінчення школи вирішили пов'язати своє майбутнє з економікою та бізнесом, їх подальший вибір здійснювався на рівні спеціальності та навчального закладу до вступу.

Категорію В складають ті, чиї професійні наміри не були реалізовані. Дані свідчать, що 11% абітурієнтів, обравши торговельно-економічні спеціальності, намагаються актуалізувати свої резервні варіанти професійного самовизначення. До даної групи належать молоді люди, які не пройшли за конкурсом до вищого навчального закладу, в який поступали за попереднім наміром, або через певні обставини відмовились від спроб вступу до нього незадовго до іспитів.

Поділ абітурієнтів на вищезгадані категорії є дещо умовним, оскільки не може врахувати всього багатомайття життєвих ситуацій, в яких здійснюється професійне самовизначення. Однак, він є важливим для наступного аналізу проблеми формування професійної спрямованості студентів, оскільки дозволяє виявити ряд спільних для всіх студентів і деяких специфічних для кожної виділеної групи особливостей.

На процес подальшого професійного становлення студентів в період їх навчання у вищій школі великий вплив мають уявлення старших школярів, абітурієнтів про цілі навчання у вищій школі, про рівні, вимоги і зміст майбутньої професійної діяльності на етапі вибору. Цілий ряд авторів повідомляють, що більшість (до 70-80%) абітурієнтів різних вузів мають слабкі або зовсім не мають адекватних уявлень про свою майбутню роботу і професійні вимоги, що висувуються [4]. Наведені дані підтверджуються дослідженнями серед абітурієнтів торговельно-економічного інституту, більша частина яких (73%) не тільки не змогла назвати професійні якості, що повинні бути сформовані під час навчання в інституті, але й вказати, знання яких шкільних предметів матимуть найбільше значення для отримання обраної спеціальності у вузі. Результати анкетування свідчать, що найбільш повними професійними уявленнями володіють абітурієнти, яких ми умовно віднесли до категорії Б. До даної групи в основному належать випускники спеціалізованих ліцейних класів, випускники середніх спеціальних навчальних закладів, слухачі спеціалізованих курсів при вищих навчальних закладах, які вивчали основи економічних наук. Таким чином, серед абітурієнтів даної категорії 78% складають ті, хто володіє певними професійними уявленнями. В той же час в межах категорії А і В кількість

абітурієнтів, які визнали, що володіють поверховими знаннями про майбутню спеціальність або не мають жодних професійних уявлень, складає відповідно 81 % і 90%.

В ситуації, коли у більшості випускників будь-які професійні здібності в період навчання у школі ні проявитися, ні сформуватися не можуть, а інтереси характеризуються багатогранністю, особливу роль в професійному самовизначенні повинно зіграти соціальне оточення особистості. Вивчаючи фактори, що визначають професійний вибір школярів, В.І.Журавльов виявив, що позашкільне соціальне середовище однолітків не є для школярів референтною підставою для прийняття рішення про вибір професії, а є скоріш за все, одним із джерел інформації. Поганими помічниками в цій справі виявляються і шкільні вчителі [2].

На підставі анкетних даних абітурієнтів та ретроспективної оцінки мотивів вибору професій студентів I-II курсів торговельно-економічного вузу (в дослідженні взяли участь 186 студентів) ми прийшли до висновку, що вибір професії є, як правило, асоційованим рішенням випускника та членів його родини. Батьки при цьому виконують роль основного джерела інформації, особливо тоді, коли самі мають економічну освіту та працюють в сфері економіки та бізнесу. Нами було виявлено, що 43% абітурієнтів торговельно-економічного вузу – це діти економістів, бухгалтерів, товаровзнавців, бізнесменів. Отже, сімейні традиції є вагомим мотивом вибору професії. Потрібно зауважити, що існує інший аспект наступності поколінь, яка має місце в багатьох родинах. Попередня визначеність професійного майбутнього особистості не завжди узгоджується з наявними в неї нахилами та інтересами і часто є причиною помилкового вибору. За нашими спостереженнями сімейні традиції можуть бути основним аргументом професійного самовизначення людини, коли вибір спеціальності на підставі інтересів і спеціальних здібностей є неможливим. Було встановлено, що внутрішні протиріччя завадили великій частині випускників зробити самостійний професійний вибір. 45% респондентів визнали, що у вирішенні даного питання

повністю поклалися на досвід і компетентність батьків, а запропонований ними варіант вважають для себе прийнятним.

Звичайно, не слід повністю нівелювати ролі самих молодих людей в професійному самовизначенні. В нашому дослідженні 49% респондентів відзначили, що майбутню спеціальність обрали самі, і ці плани отримали схвалення батьків.

Менш характерними для абітурієнтів торговельно-економічного інституту виявилися випадки нав'язування членами родини неприйнятного для них рішення (5% опитуваних зізналися, що вступ до торговельно-економічного інституту є ідеєю батьків, яка суперечить їх власним професійним намірам). Частина із зафіксованих нами подібних фактів є результатом конфлікту між доцільністю продовження сімейних традицій і наявними професійними інтересами та нахилами абітурієнтів.

Іншим конфліктним варіантом їх професійного визначення є бажання абітурієнтів вивчати торговельно-економічну спеціальність всупереч волі батьків. Проте, подібні випадки є, скоріш за все, винятком (зафіксовано менше 1 %) .

Зазначимо, що професійні плани вступників всіх трьох категорій (згідно запропонованої нами класифікації) зазнають впливу з боку членів родини. Якщо для тих, кого ми умовно віднесли до категорії А, думка батьків є необхідним фактором професійного вибору, своєрідним поштовхом до початку формування професійної спрямованості, то для абітурієнтів категорії В вона інколи стає перешкодою на шляху до здійснення їх професійних намірів. Серед віднесених нами до категорії Б більшість заявила про невтручання батьків і родичів у процес їхнього професійного становлення.

Якими ж є основні мотиви вступу до торговельно-економічного вузу? Результати анкетного опитування дають можливість виділити мотиви, що мають найбільший вплив на вибір майбутньої спеціальності та навчального закладу. Отже, вступників та їх батьків приваблюють:

- престижні спеціальності;
- можливість легко знайти високооплачувану роботу по закінченню

інституту;

- престиж навчального закладу;
- можливість реалізувати себе;
- перспективи знайти роботу за кордоном;
- необхідність фахівців даної спеціальності для відбудови економіки

країни;

- можливість згодом отримати другу освіту.

Такою є ієрархія найважливіших мотивів вибору професії по всій вибірці опитаних. У межах виділених нами категорій (нерівнозначних по кількості абітурієнтів) спостерігаються певні кількісні та якісні відмінності в структурі мотивів від загальної картини. Так, для віднесених нами до категорій А і В вступників найбільше значення має престиж навчального закладу і обраної спеціальності. Можна припустити, що існують різні причини винесення на перший план цих факторів абітурієнтами двох названих груп. Було зафіксовано випадки, коли при відсутності адекватних професійних уявлень молоді люди виражають готовність поступати на будь-яку спеціальність заради можливості навчатися в стінах даного, престижного з їх точки зору, навчального закладу. Факти свідчать, що певна частина абітурієнтів за одну вступну екзаменаційну сесію бере участь в іспитах на різні спеціальності, і, іноді, починаючи свій “рейд” із співбесіди на спеціальність денного відділення, врешті-решт опиняються в одній із груп заочного відділення. Подібні випадки є найбільш характерними саме для тих, хто складає категорію А в нашій класифікації.

Яким же чином можна пояснити те, що випускники, які не реалізували свої попередні професійні плани, в подальшому самовизначенні керуються перш за все категоріями престижу спеціальності та учбового закладу? Можна припустити, що для них це є своєрідною моральною компенсацією за неможливість здобувати професію, до якої є найбільший інтерес. Очевидно, важко відмовитися від планів вивчати бажану для себе спеціальність на користь іншої при усвідомленні низького суспільного престижу останньої. До речі, в даному випадку можна говорити і про певні матеріальні стимули. За нашими даними частина абітурієнтів

відмовилась від планів вивчати спеціальність, яку вважають своїм покликанням, саме через неможливість у майбутньому отримувати добре оплачувану роботу. Проте, даний фактор, отримавши найвище місце в ієрархії серед абітурієнтів категорії Б, і друге – категорії А, виявився третім по ступеню поширення серед вступників категорії В. Другу позицію в даній групі займає мотив виражений у відповіді:” Обрана торговельно-економічна спеціальність має певний зв’язок з тією , що входила до попередніх професійних планів”. Саме цим мотивом керувалися абітурієнти торговельно-економічного інституту , які раніше не подолали конкурс на факультет іноземних мов при виборі спеціальності з поглибленим вивченням іноземної мови. Зрозуміло, що подібний фактор є вагомим лише для частини вступників малочисельної категорії В і через свою специфіку не потрапив до загальної ієрархії найбільш значимих мотивів професійного вибору по всій вибірці опитаних.

Таким чином, на студентську лаву потрапляють люди з різною готовністю прийняття кінцевих цілей навчання у вузі. Виявляється, що вступом до вищого навчального закладу процес професійного становлення не завершується. Підвищення інформованості студентів про професію стає фактором формування до неї позитивного чи негативного ставлення. З ряду досліджень відомо, що від 30 до 50% першокурсників різних вузів хотіли б змінити обрану спеціальність. За нашими даними 16% першокурсників і 13% студентів другого курсу бажали б вивчати іншу спеціальність. При цьому 6% опитаних хотіли б продовжити вивчення тієї ж спеціальності, але в іншому навчальному закладі.

Ситуація є дещо парадоксальною: від студента вимагають повної віддачі сил у навчальній роботі, а він ще невпевнений, чи за свою справу взявся, або, найгірше вже знайшов негативну відповідь на це питання. Проблема не є специфічною для вузів якогось окремого профілю. Демократизація правил прийому до вищих навчальних закладів країни, що розпочалась у 2000 році і традиційна для абітурієнтів “робота на результат”: неодмінно подолати вступний бар’єр і змінити свій статус у суспільстві, є об’єктивними факторами, що

приведуть на одну студентську лаву молодих людей з різним ціннісним ставленням до майбутньої професії.

Таким чином, визначення об'єктивного рівня сформованості професійної спрямованості студентів, аналіз динаміки її розвитку протягом всього терміну підготовки майбутніх спеціалістів у вузі мають бути основою виявлення педагогічних умов для оптимального розвитку мотиваційно-цільової основи навчання шляхом реалізації одного із зазначених нами механізмів.

Література

1. Дьяченко М.И., Кандыбович Л.А. Психология высшей школы: Учебн. пособие для вузов.- 2-е изд., перераб. и доп. Минск: Изд-во БГУ, 1981.-383 с.
2. Журавлёв В.И. Педагогические проблемы профессионального самоопределения выпускников средней школы: Дис... докт. пед. наук. Л., 1973.
3. Кузьмина Н.В. Профессионализм деятельности преподавателя и мастера производственного обучения. М., 1990.
4. Юшкова Л.Б. Структура и динамика познавательных интересов студентов вуза в зависимости от их представления о целях обучения: Дис... канд. психол. наук. Л., 1988.
5. Якунин В.А. Педагогическая психология: Учеб. пособие / Европ. ин-т экспертов. СПб.: Изд-во Михайлова В.А.: Изд-во "Полиус", 1998.-С.235-239.